

Történeti áttekintés

Erdély, ahol a romániai magyarság döntő többsége él, különböző korokban különböző területeket foglalt magában. Szűkebb történelmi értelmezés szerint ez azt a területet jelenti, amelyet a magyar királyok az erdélyi vajdák vezetésére bíztak, anélkül, hogy annak függetlenségét biztosították volna. Az erdélyi fejedelemség már nagyobb területre terjedt ki, és magában foglalta az ún. Partiumot is, amely a magyar királyság és az önálló Erdélyi fejedelemség között hol ide, hol oda tartozott. A mai nyelvhasználatban – elsősorban politikai fogalomként – azt a területet nevezzük Erdélynek, amelyet az I. világháborút lezáró békeszerződés Romániához csatolt, és magában foglalja a történelmi Erdélyen kívül a Bánságot, Máramarost, Szatmárvidékét és a Körös-vidékét is.

Erdély majdnem egy évezrede a nemzetiségek együttélésének egyik csomópontja, különféle népek: magyarok, románok, németek (szászok és svábok), valamint más nemzetiségűek (szerbek, horvátok, zsidók, ukránok, szlovákok, ruszinok, stb.) közös hazája. Sorsa szorosan összefonódik a magyar, a román és a német múlttal. Ugyanakkor sajátos történelmi útja valamennyi itt élő nép sorsában és kultúrájában mély nyomokat hagyott. Erdély története tehát mind a magyar, mind a román történelem szerves része, de egyes korszakokban a magyar, míg máskor a román fejlődéshez kapcsolódik szorosabban. E sajátos helyzetből következik az is, hogy az Erdély körüli magyar-román vita – még akkor is, ha az ott élő kisebbségek mai helyzetéről van szó – leggyakrabban történelmi polémiákban tör felszínre. Ezek az ún. történelmi érvek azonban sohasem magukban valók, hanem napi politikai célokat szolgálnak és az aktuális érdekek szerint változnak.

A magyar, román és német történészek között bizonyos viták természetesen, hiszen Erdély története folyamán az egyes etnikumok érdekei és törekvései nem mindig estek egybe. A szakmai kérdéseket szakmai fórumokon lehet és kell tisztázni. A román történettudománynak és -írásnak azonban feladatává tették, hogy jogalapot teremtsen napi politikai törekvésekhez, és kritikus helyzetekben jogforrás szerepét töltsse be. Ennek érdekében régi nacionalista elméleteket elevenítenek fel. Így például az ún. történelmi jog kérdését – hogy tudniillik ki élt előbb Erdély területén –, mintha ez a tény meghatározó lenne a mai helyzet, a mai etnikai viszonyok és az állami hovatartozás szempontjából.

A mai román történetírás a dákoromán kontinuitás elmélet talaján áll, és azt állítja, hogy a román nép a földrajzi Erdély területén alakult ki a dák és a római civilizáció egybefonódásából. É nézet képviselői szerint a dák–római szimbiózisból keletkezett román nép a római légiók visszavonulása után is Dáciában maradt. A népvándorlás vi-

harai elől a hegyekbe húzódott, és így megőrizte karakterét, nyelvi különállását. A VII–IX. században felvette a bizánci kereszténységet, aminek következtében dák–latin kultúrája a korai szláv feudalizmus elemeivel ötvöződött.

A román felfogás alapján tehát a dák–római eredet és az e tájakon való lét folytonossága a román nép alapvető vonása, ezzel szemben minden más ma Romániában élő nép későbbi bevándorló, amely a dákorománokhoz, de még a népvándorlás egyéb népeihez képest is a fejlődés alacsonyabb fokán áll. A kontinuitás-elmélet ugyanakkor azt is sugallja, hogy a „később jövőknek” valójában nem lehet joguk az egyenlőséghez, történelmi és kulturális hagyományok híján csak másodrendű állampolgárok. Jogegyenlőségük legfeljebb csak az „öslakos többség” jóindulatán nyugodhat. Ha ezekkel a jogokkal a kisebbségek nem tudnak megfelelően élni, ráadásul állandóan újabb követelésekkel állnak elő, akkor – a román felfogás szerint – a „megoldás” csakis a kisebbségi jogok megvonása és az etnikai csoportok minél gyorsabb asszimilálása lehet.

A magyarországi történetírás a román őstörténet problematikáját nem tekinti véglegesen lezártak. A jelenlegi bizonyítékok alapján úgy tűnik, hogy Dácia tartományban, amelyet a rómaiak 106-ban foglaltak el és 271-ben ürítettek ki, semmilyen romanizált lakosság nem maradt. Az a rövid idő, amíg a terület a Római Birodalomhoz tartozott, nem volt elegendő a romanizáláshoz. A terület minden birtokosát ismerjük, akik a népvándorlás idején hosszabb-rövidebb ideig feltűntek, de semmiféle forrás nem támasztja alá a romanizált dák lakosság vagy a dákoromán állam létezését. A magyar álláspont szerint a vlach–román lakosság a XII. és XIII. századtól kezdve vándorolt be a Balkánról, egyre nagyobb hullámokban. Nagytömegű betelepedésük Erdély északi részére a tatárjárást követően, tehát a XIII. század második felében indult meg.

Erdély a középkorban a Magyar Királyság része volt, majd a középkori állam 1526-os összeomlása, illetve három részre szakadása után e terület 1542 és 1687 között önálló fejedelemségként létezett tovább, viszonylag laza függésben az Oszmán-Török Birodalomtól, a lényeges kérdésekben megőrizve szuverenitását, cselekvési szabadságát. A XVI. század végére megerősödött a magyar államiság Erdélyben, ami azt a felismerést tükrözte, hogy a Habsburg-politikával szemben, a magyar érdekek védelmében szükséges keleten egy, a törökre támaszkodó másik magyar államot fenntartani. A török birodalomnak a XVI. század második felében bekövetkezett átmeneti hanyatlása ugyanakkor lehetővé tette, hogy az erdélyi fejedelmek – az egykori királyságból fakadó történelmi tradíciók közössége, valamint a magyarországi nemességgel érzett nyelvi és kulturális egységtudatuk okán – az önálló magyar állam helyreállításáért vívott harc élére álljanak. Erdély tehát európai tényezővé vált, amit az is bizonyít, hogy Báthory István erdélyi fejedelmet 1574-ben lengyel királlyá választották.

A fejedelemség korabeli Erdély a magyar kultúra egyik fellekvára lett, és mozgalmával hatott az egyetemes magyar művelődés fejlődésére is. Az erdélyi kulturális életet ebben a korban az új iránti nyitottság jellemezte: különböző vallások és világi szellemi áramlatok éltek viszonylag békében egymás mellett egy olyan időszakban, amikor Európában a vallási türelmetlenség volt a jellemző. Erdélyben a felekezetek

között létrejött egyensúlyi helyzet a „négy (bevett) vallás” (református, katolikus, evangélikus, unitárius) egyenjogúságának törvénybe iktatásához vezetett.

A XVII. század végére Erdély gazdasági és politikai szempontból is hanyatlásnak indult, megszűnt mint nemzetközi politikai tényező, és 1687-ben – a török kiűzését követően – osztrák tartománnyá vált, amelyet mint nagyfejedelemséget közvetlenül Bécsből kormányoztak.

A nemzeti ébredésnek, a modern nemzetté válásnak – a XVIII. század végén beköszöntő – kora Erdélyben a magyarságot találta a legkedvezőbb helyzetben, hiszen gyakorlatilag a XIX. század közepéig meg tudta őrizni intézményrendszerét, például Erdély 1437-es alkotmányát: a „három nemzet” (magyar nemesek, székely előkelők és szász patríciusok) szövetségét. Ebben az unióban azonban hiába keressük a románság képviselőit, azét a népet, amelynek történetében a XVIII. század szintén fordulópontot jelentett. A román etnikum ugyanis – az előző két évszázad népmozgalmainak következtében – a XVIII. század második felében került Erdélyben számbeli többségbe, és ekkor teremtette meg a Habsburg-ház az ortodox románság egy részéből a görög katolikus egyházat.

A XVIII. század közepétől Erdély történetére a románságnak a külön „rendi nemzetként” való elismertetésért vívott harca nyomta rá a bélyegét. E küzdelem során született meg a római–román kontinuitás elmélet, amely annak ellenére, hogy mítosz volt, ebben a korszakban pozitív szerepet játszott a nemzeti tudat formálásában, a nemzeti összetartozás erősítésében, így a nemzetté válás egyik fontos eszmei elemévé vált. Az erdélyi román nemzeti mozgalom az 1791-ben benyújtott *Supplex Libellus Valachorum*-ban érte el csúcspontját. E folyamodvány leszögezi, hogy a románság a legnagyobb lélekszámú nép Erdélyben, és ezen az alapon a rendiség keretei között kíván helyet teremteni az erdélyi románságnak. Eszerint a románoknak negyedik nemzetként való bevétele, a román papságnak, nemességnek és közrendűeknek a három natio megfelelő rétegeivel azonos elbírálást, valamint vegyes vagy tisztán román nyelvhasználatot követel a románok lakta vagy román többségű törvényhatóságoknál és helységek esetében. Az országgyűlés válasza a rendi egyenjogúság kérdésében elutasító volt, de ettől kezdve a rendeknek tudomásul kellett venniük Erdélyben a román nemzeti kérdés létezését.

1848–1849-ben párhuzamosan létezett a román és a magyar nemzeti mozgalom. A magyar mozgalom elsősorban az osztrák birodalmi politika ellen irányult. Megállapítható ugyanakkor, hogy ha korlátozottan is, létezett a magyar államiság, amely az ugyancsak „ébredező” nemzetiségekkel is szembefordította a magyarokat. A kialakuló helyzetet bonyolította, hogy az érdekek nemcsak ütköztek, hanem időnként harmonizáltak is, mind a társadalmi haladásért, mind az osztrák birodalmi rendszer ellen folyó harcban. A nemzetiségi küzdelem azonban kiélezettebb formát öltött, mint a feudális-abszolutisztikus rendszer ellen folytatott harc, ezért – tragikus módon – a magyar és a román mozgalom élesen szembekerült egymással. Mivel 1848-ban a magyar liberálisok kimondták Erdély és Magyarország unióját, de csak az egyének jog-egyenlőségét fogadták el, a románságot nem ismerték el külön nemzetként, a román nemzeti mozgalom szükségszerűen a bécsi udvarral szövetkezett a magyar szabadságharc ellen.

A szabadságharc leverését követően a Habsburg neoabszolutizmus ismét külön tartományként kezelte Erdélyt, de az erdélyi románság politikai-nemzeti követeléseit továbbra sem teljesítette.

Az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés megerősítette Erdély és Magyarország egyesülését. Az unió helyzetét külön törvény szabályozta, amely ismét kimondta a polgári és politikai egyenjogúságot, valamint a „nemzetek” szerinti korábbi előjogok megszüntetését, megerősítette a felekezetek jogegyenlőségét. A magyar liberális vezető réteg azonban továbbra is „az egységes magyar politikai nemzet” alapján állt, ezért a nemzetiségeknek – a politikai erőviszonyoktól függően – csak olyan engedményeket tett, amelyek nem veszélyeztették a magyarság „szupremácia-törekvéseit”.

A dualizmus nemzetiségi politikájának ellentmondásosságát tükrözi, hogy az 1868. évi európai színvonalú nemzetiségi törvényt, amely elsősorban az egyéni szabadságra épült, de lehetővé tette azt is, hogy a nemzetiségek szervezeteik számára önálló anyagi bázist teremtsenek, sohasem alkalmazták teljeskörűen. A hetvenes évektől pedig - a dualizmus megszilárdulását követően – fokozódott a nemzetiségekkel szembeni türelmetlenség, számos törvény született a nemzetiségek elmagyarosítására. A magyarosítási törekvések különösen erőteljesek voltak az iskolarendszer területén. Kötelezővé tették a nemzetiségi iskolákban a magyar nyelv oktatását, az állam nem létesített újabb nemzetiségi iskolákat, és az erdélyi román iskolák esetében leállította a bukaresti támogatást. Elsősorban a két román egyház (az ortodox és a görög katolikus) nemzeti szellemű iskolahálózatának köszönhetően azonban az iskolai magyarosítás igazán hatékonyra sohasem tudott válni, amit az a tény is bizonyított, hogy a Magyarország területén élő románoknak 1910-ben is alig több mint 10 százaléka tudott magyarul.

Az Erdélyben többséget alkotó románság, amely Magyarországon 16 százaléknyi kisebbséggé vált, nemzeti létének biztosítékát kizárólag Erdély autonómiájának megvalósításában látta, a dualista rendszerben a passzív rezisztencia politikáját folytatta. A századfordulón a gazdasági élet fellendülése azonban felgyorsította társadalmának, kultúrájának és politikai életének fejlődését, aminek következtében a románság ismét a parlamenti harc formáját választotta nemzeti jogainak biztosításáért.

1910-től kezdve rendszeres tárgyalások folytak a magyar kormány és a román vezetők között az erdélyi kérdés tartós rendezéséről, de a Ferenc Ferdinánd és a megerősödött Románia támogatását élvező román nemzeti párt végül elvetette a megállapodás lehetőségét.

A világháború kitörése teljesen új helyzetet teremtett az erdélyi népek életében. A háború kirobbanásakor az Osztrák–Magyar Monarchiával szövetséges Románia semleges maradt, majd 1916. augusztus 17-én titkos szerződést kötött az antanttal. A hadbalépésért cserébe az antanthatalmak Romániának ígérték Bukovina egy részét, az egész Bánságot, a történeti Erdélyt és az attól nyugatra fekvő területeket, nagyjából a Tisza vonaláig, meghagyva azonban Magyarországnak Debrecen és Orosháza szűkebb környékét. Augusztus 27-én a román csapatok hadba indultak Erdély elfoglalására, a központi hatalmak hadseregei azonban a támadást visszaverték, majd ugyanazon év december 6-án Bukarestet is elfoglalták. 1918 tavaszán Románia – az antant feltételeinek ellenére – különbékét volt kénytelen kötni a központi hatalmakkal.

1918 őszén a háborús vereség, a nemzeti és társadalmi mozgalmak, valamint a megváltozott európai hatalmi egyensúly szükségszerű következményeként felbomlott az Osztrák–Magyar Monarchia. A Magyarországon hatalomra kerülő Károlyi-kormány 1918 novemberében Aradon tárgyalásokat kezdett a Román Nemzeti Tanács tagjaival és svájci típusú kantonális föderáció megteremtésével kívánta megoldani az erdélyi kérdést, ezért felajánlotta az erdélyi románság részére az önrendelkezési jogot és a teljes kormányhatalmat azokon a területeken, ahol a románok abszolút többségben voltak. Az erdélyi románság képviselői azonban ezt a javaslatot elutasították, és az 1918. december 1-jei gyulafehérvári gyűlésen – az önrendelkezés jogán – a királyi Romániához való csatlakozás mellett döntöttek. Ezt az eseményt azonban magyar ellenlépések kísérték. 1918. november 28-án a marosvásárhelyi székely nagygyűlés követelte az önrendelkezési jog biztosítását, és ezzel összefüggésben előterjesztette az ún. székely köztársaság tervét. Ennek az elképzelésnek politikai realitása ugyan nem volt, a kor politikai gondolkodásának azonban részét képezte. December 22-én Kolozsvárott a magyarság képviselői, valamint a sváb lakosság egy része, amely ellenezte a Bánság megosztását és a román munkásság egy része is hitet tettek az új Magyarország iránti hűségükről, mivel történelmi feladatukat elsősorban egy demokratikus, szociális jellegű társadalom megteremtésében keresték. Végül 1919. január 8-án Medgyesen – felismerve a hatalmi realitásokat – a Szász Nemzeti Tanács és a központi választmány egyaránt kimondta a Romániával való egyesülést.

E nyilatkozatok további sorsát az határozta meg, hogy az antanthatalmak – elsősorban Franciaország – Erdélynek Romániához való csatolását támogatták. Az 1918. november 13-i belgrádi katonai konvenció lehetővé tette, hogy a királyi román hadsereg előrenyomuljon a Marosig, majd december elején átlépje a Marost. 1919 augusztusában a román csapatok – az antant tilalmainak ellenére – bevonultak Budapestre, ahol megdöntötték a tanácskormányt. Ezzel Románia döntő részt vállalt az ellenforradalmi rendszer hatalomra segítésében.

Az 1920-as béketárgyalásokon a magyar delegáció Erdély kérdésében alternatív javaslattal állt elő; az egyiknek értelmében Erdély autonóm tartomány lett volna Magyarország határain belül, a másiknak értelmében független, svájci mintájú, a három etnikum egyensúlyán alapuló semleges ország. A békekonferencia azonban – tekintettel arra, hogy minden kérdést már előre eldöntöttek – a magyar delegáció összes javaslatát elutasította. Az ezt közlő Millerand-levél általánosságban és minden garancia nélkül utalt ugyan arra, hogy mód nyílhat az igazságtalan határvonalak kiigazítására, de ez inkább csak a békeszerződés megszületésének pillanatában, nem pedig konkrét ígéretet. A magyar-román határt végül meghagyták a nagyhatalmak közötti kompromisszum alapján 1919-ben kialakított vonalon; így Románia valamivel kevesebbet kapott, mint amit 1916-ban ígértek neki.

A békeszerződés aláírásával Erdély népeinek történetében újabb szakasz kezdődött.